

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

В статті аналізуються сучасні інструменти та методи регулювання природокористування та захисту довкілля, що використовуються в розвинених країнах світу. Акцентується увага на необхідності більш широкого і системного впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику екологічного регулювання.

Ключові слова: природокористування, захист природного середовища, екологізація суспільного виробництва, екологічне регулювання, екологічні нормативи.

There is analyses of modern tools and methods of regulation of the nature recourses deploying and protecting the environment in developed countries of the world. The importanse of implementing the foreign experience into the ukrainian practice of ecological regulation is underlined in this article.

Key words: deploying of natural resources, defense of nature environment, ecologization of common production, ecological regulation, ecological norms.

1

Вступ. Перехід економіки України від етапу трансформаційних ринкових перетворень до сталого економічного зростання вимагає першочергового визначення соціально-економічних і екологічних пріоритетів суспільного розвитку і формування відповідних механізмів їх реалізації.

Усвідомлення необхідності раціонального природокористування і екологічної безпеки, а, головне, можливість держави їх забезпечити, проявляється тільки на певній стадії економічного розвитку – після подолання

наслідків трансформаційної кризи і переходу до сталого зростання. Економіка України зараз знаходиться якраз у такій фазі, коли співпадають економічні і екологічні цілі та пріоритети. Україні потрібен екозбалансований тип інтенсивного економічного зростання за рахунок структурної перебудови народного господарства та екологізації суспільного виробництва шляхом впровадження ресурсозберігаючих і безвідходних технологій.

Але сучасні тенденції економічного розвитку засвідчують низьку ефективність державного механізму екологічного регулювання. Це пояснюється невідповідністю між нагальними потребами еколога-економічного розвитку країни і недосконалістю сучасних інструментів, методів і форм управління охороною навколишнього природного середовища та відсутністю дієвих економічних стимулів до раціонального природокористування.

Постановка завдання. Актуальним і необхідним є ретельне вивчення і аналіз форм та методів регулювання природокористування і охорони довкілля в розвинених країнах світу. Нам потрібно вивчати і впроваджувати найкращі надбання світової теорії і практики природокористування для формування дієвого вітчизняного еколога-економічного механізму охорони навколишнього середовища та природокористування.

Мета дослідження – аналіз зарубіжного досвіду екологічного регулювання, зокрема економічних інструментів, методів та стимулів природоохоронної діяльності.

Методологічною основою дослідження є теоретичні положення праць відомих зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячених проблемам екологічного регулювання та аналізу ефективності природоохоронної діяльності, таких як В.Медоуз, Г. Дейлі, В.Веснін, М.Реймерс, А. Федоріщева, Л.Мельник, Р.Іванух, В.Тригобчук, П. Олдак, Ю. Туниця, Т. Хачатуров, В.Сахаєв, Л. Чередніченко, В. Шевчук, В. Міщенко та ін.

Наукова новизна полягає у дослідженні видів, інструментів, форм та методів екологічного регулювання, що використовуються в сучасних умовах в

розвинених країнах світу з метою їх впровадження і застосування в практиці природоохоронної діяльності України.

Результати дослідження. Сучасна практика природокористування та природоохоронної діяльності засвідчують низьку ефективність державного регулювання в цій сфері. Це пов'язано, насамперед, з недосконалістю економічних, правових, політичних, соціальних механізмів раціонального природокористування та низьким рівнем його впровадження в практику господарювання.

Аналіз сучасних досліджень дає підстави дійти висновку, що найсуттєвішими перешкодами для реалізації існуючого законодавства є низький рівень фінансування природоохоронних програм, недостатність наукових досліджень у цій сфері, а також незадовільний рівень наукових розробок ресурсощадливих технологій, нехтування вітчизняним і зарубіжним передовим досвідом.

Процес екологізації суспільного виробництва повинен здійснюватися з урахуванням принципово нової ідеології природокористування в контексті реалізації засад ресурсощадних, ресурсооновлюваних технологій. Для цього Україна має гармонізувати національне природоохоронне законодавство, а також адаптувати вимоги екологічної безпеки господарсько-підприємницької діяльності до стандартів міжнародного простору. Поряд з цим екологічний стан навколишнього природного середовища, рівень і характер природокористування та природоохоронних заходів, екологічна безпека впроваджуваних технологій, рівень екологізації підприємництва також мають відповідати загально визнаним засадам сталого розвитку.

Зарубіжна практика свідчить, що основою всієї системи захисту навколишнього середовища в економічно розвинутих країнах є активне державне регулювання, в якому значні пріоритети надаються економічному стимулюванню та підтримці підприємництва, що розвивається в напрямі екологізації суспільного виробництва.

Практика підприємницької діяльності та світовий досвід підтверджують можливість реалізації еколого-економічних цілей з використанням таких регулятивних механізмів, як: 1) пряме державне регулювання (нормативно-правові, адміністративно-контролюючі і заохочувальні заходи, пряме регламентування та ін.); 2) економічне стимулювання через застосування ринкових механізмів; 3) змішані механізми, які поєднують вищезазначені підходи. Поряд з цим діє чіткий механізм фінансового забезпечення такого регулювання (внутрішні нагромадження, кошти бюджетних фондів, вітчизняні й зарубіжні екоінвестиції, кредити, цільові гарантії та ін.). Велике значення надається також діям громадських екологічних організацій, екологічній культурі, освіті, вихованню і просвітництву.

У зарубіжних країнах використовують значний арсенал економічних важелів і засобів регулювання. Вони є досить ефективними і різноманітними. Внаслідок цього в багатьох економічно розвинутих державах світу нагромаджено значний досвід використання різних економічних методів і інструментів регулювання процесом екологізації підприємництва на макро- і мікрорівнях господарювання. У США, як і в Європі, змінилися пріоритети у боротьбі з забрудненням атмосфери. Головні програми спрямовані не на введення в дію очисного обладнання, а на створення екологічно чистих технологій [1].

Закон США про водні ресурси передбачає виконання 16 природоохоронних програм. Встановлено кримінальну відповідальність за свідоме скидання у водойми забруднень, що загрожують здоров'ю і життю людей.

Створивши необхідний економічний механізм, американцям вдалося не лише зупинити подальше забруднення навколишнього середовища, а й суттєво поліпшити його якість. У США цільові заходи охорони довкілля встановлює федеральне Агентство з охорони природи, а потім кожний штат окремо пропонує конкретні заходи щодо їх реалізації, пов'язуючи їх з планами розвитку галузі. Ефективним засобом контролю за викидами є запровадження Агентством з охорони навколишнього середовища США «дозволів» на допустиму кількість забруднюючих речовин, що можуть бути викинуті у навколишнє середовище. Цей

захід дав можливість фірмам, обсяг викидів забруднюючих речовин яких є меншим, аніж встановлений для них ліміт, продавати свої права іншим фірмам. У державі створився «ринок прав» на забруднення навколишнього середовища. Сформувавши банк дозволів на забруднення навколишнього середовища, уряд США покращив екологічну ситуацію в країні [2].

У країнах Західної Європи, починаючи ще з 1973 р., розроблено спеціальні програми охорони природи, у яких загальне визнання здобула ідея сталого розвитку, відповідно до якої екологічні та економічні цілі в динаміці збігаються, а на рівні Європейського Союзу його країни-члени розробили принципи та загальні заходи для законодавчих актів у сфері охорони природи.

У Франції контроль за охороною вод здійснюється на основі закону, прийнятого у 1964 р. За цим законом у країні діє 6 басейнових управлінь. У Великобританії відповідно до закону про водні ресурси (1973 р.) стан якості водою контролюють 10 регіональних водних комітетів. У Нідерландах відповідно до закону про забруднення поверхневих вод промислові підприємства і муніципалітети зобов'язані мати ліцензію на скидання відходів [3].

У Німеччині й країнах Європейського Союзу розроблена та реалізується стратегія екологічно орієнтованого менеджменту й екологічного підприємництва як одного з важливих напрямків екологічної модернізації. Цьому сприяло зростання ролі екологічних якостей і характеристик товарів та продуктів на ринку як передумови їх виробництва і реалізації, посилення тиску громадськості на підприємців, які використовують природні ресурси, задоволення екологічних інтересів населення та розвитку водного законодавства, зростання значимості екологічного права і підприємницької діяльності.

Крім того, всі підприємства Німеччини в обов'язковому порядку проходять екологічний аудит. Здебільшого прийняті національні стандарти, які регулюють екологічний аудит. Так, у червні 1993 р. прийнято основні принципи і положення екологічного обліку в рамках ЄС, які набули чинності в квітні 1995 р. За оцінками Німецького агентства з питань навколишнього середовища в галузі екологічної професійної підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів, нині професійні

екологічні інтереси групуються за ступенем їх пріоритетності для тих, хто навчається, таким чином: переробка відходів; екологічне право; водне господарство і очистка стічних вод; охорона ґрунтів; енергозбереження; охорона довкілля на підприємствах; регіональне екологічне планування (екологічна програма); екологічна експертиза; боротьба з хімічним забрудненням навколишнього середовища; екологічна політика; екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва; міжнародні аспекти охорони водних ресурсів; охорона біорізноманіття; екологічна освіта; екологічна консультація; програми економії води.

До складу державних стандартів вводяться екологічні стандарти якості водного середовища, екологічної безпеки, екологічної експертизи. У багатьох країнах з урахуванням екологічних проблем сформовано систему сертифікації виробництв та окремих видів продукції.

За оцінками Міжнародного валютного фонду, в цих країнах споживання природних ресурсів на одиницю готової продукції щорічно скорочується в середньому на 1,25%, що спричиняє суттєвий екологічний ефект, оскільки за таких умов екологізації виробництва є економічно вигідною [4]. Цьому процесу сприяє державна фінансово-економічна політика стимулювання природоохоронної діяльності товаровиробників і підприємств за допомогою ефективної системи екологічного регулювання, яке поєднує адміністративно-законодавчі інструменти з економічними, нормативними і ринковими механізмами.

Основними видами економічних інструментів екологічного регулювання є:

1) страхування: видів діяльності відповідно до характеру їх природокористування; ризику підприємницької діяльності; еколого-економічних наслідків підприємницької діяльності; 2) санкції – штрафи за порушення екологічного законодавства; 3) сертифікати – права на викиди; прав щодо забруднення – на купівлю-продаж; маркетабельні дозволи; прав на екологорієнтовану діяльність; 4) компенсаційні виплати реципієнтам за: поліпшення якості середовища шляхом технологічного оновлення; досягнення

в галузі раціонального використання природних ресурсів; збереження (досягнення) оптимального стану природного середовища; 5) ціни – цінове програмування розширення екологозорієнтованих секторів ринку; цінове регулювання екологічної виробничої поведінки підприємців; цінове стимулювання вітчизняного виробництва екотехніки, екотехнологій і «зелених» товарів; 6) податки – які орієнтовані на позитивну мотивацію щодо природозберігаючої діяльності (податкові пільги на екологічно зорієнтовані торговельні операції; податкові пільги на функціонування екологічної інфраструктури; податкові пільги на екоінвестиції; 7) платежі за: викиди (скиди) шкідливих речовин в атмосферу, водні джерела, ґрунт; складування (захоронення) шкідливих речовин у природних ландшафтах; фізичні види забруднення навколишнього середовища; 8) кредити та позики – включають: пільгові (на придбання екотехніки та екотехнологій); 9) субсидії (дотації, гранти), які спрямовуються на реалізацію: державних міжнародних екологічних проектів, організацію та фінансування НДДКР; підготовку спеціалістів, підприємців; відповідальність за частину ризику з підприємствами за «пілотними» екологічними проектами; формування екологічної інфраструктури; дослідження вітчизняних «зелених» технологій, альтернативних видів енергії, виробництво екологічно безпечних товарів і екологічно досконалу продукцію; прискорену амортизацію природозберігаючого устаткування; природоохоронну діяльність громадськості та населення та ін.; 10) лобіювання (сприяння) – екологічним торговельним операціям; розширенню екологічно орієнтованих секторів економіки.

В прогресивних економічно розвинутих країнах світу спостерігається зростання значення стимулюючого впливу економічних інструментів екологічного регулювання на розвиток економіки та підприємництва. Саме вони сприяють забезпеченню відповідності між вартістю продукції і природних ресурсів; відшкодуванню витрат за завдану шкоду навколишньому природному середовищу; компенсації екологічних збитків самим забруднювачем, а не всім суспільством. Проте частка екологічних податків до всіх податків у різних

країнах є різною. Зокрема, у 2004 р. вона становила: у Кіпрі – 11,9%, Нідерландах – 10,3%, Данії – 9,8%, Латвії – 9,1%, Словенії – 8,7%, Люксембургу – 8,2%, Ірландії – 8,1%, Чехії – 7,5%, Фінляндії – 7,4%, Великобританії – 7,3%, Польщі – 6,9%, Італії – 6,9%, Греції – 6,8%, Естонії – 6,7%, Німеччині – 6,5%, Литві – 6,0%, Іспанії – 5,8%, Австрії – 5,6%, Бельгії – 5,3%, Франції – 4,9% [4].

Таким чином, соціальна та еколого-економічна інтегративність України має обов'язково враховувати зарубіжний досвід механізмів регулювання природокористування шляхом системного вдосконалення і приведення у відповідність з міжнародною правовою, нормативно-методичною та інституціональною базою екологічного управління та екологічної безпеки.

У наш час надзвичайно важливим є збільшення бюджетного фінансування та інвестування в інноваційні програми екологізації виробництва. Впровадження ринкових регуляторів природокористування повинне здійснюватись не лише шляхом адміністративного тиску, але й формування сприятливих умов підприємницької діяльності, за яких господарюючим суб'єктам стало б економічно вигідним дотримання природоохоронних вимог, досягнення еколого-економічних цілей.

Тому державно-регулятивний механізм екологізації підприємництва однозначно потребує відповідного правового, фінансово-економічного, організаційного та інформаційного забезпечення.

Висновки. За сучасних умов трансформаційних перетворень у суспільстві та активізації процесів екологізації виробництва надзвичайно велика роль належить державно-регулятивному механізму та напрямам його ефективного фінансово-економічного забезпечення. Це передбачає формування комплексної загальнодержавної стратегії екологізації виробництва, яка має інтегруватися з соціально-економічною інноваційною та інвестиційною політикою держави, удосконалюючи систему управління природокористуванням та охорони довкілля.

Література:

1. Васюта О.А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального виміру. – Тернопіль: «Гал-Друк», 2001. – С. 227, 228.
2. Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.ІІ.2002р. № 228-IV // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 236. – с.5.
3. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. Економіко-правове регулювання природокористування. К.: Кондор., 2004, с. 479.
4. www.delukr.ek.europa.eu.